

Kamuoyu Algı Yönetimine Erken Bir Örnek Olarak Yerli ve Yabancı Basın Kaynaklarında Çerkes Hasan Vakası

*The Incident of Çerkes Hasan in Local and Foreign Press Resources as an
Early Example of Public Opinion Perception Management*

Serkan Yazıcı* - Alperen Demir**

Öz

Sultan Abdülaziz'in hal edilmesi ve ölümünün ardından Çerkes Hasan isminde bir Osmanlı subayı, Mithat Paşa konağında dönemin üst düzey devlet adamı ve nazırlarının toplantısını basarak dönemin Hariciye Bakanı Raşid Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa'da dahil olmak üzere beş kişiyi öldürmüştür. Dönemin yerli ve yabancı basınında olayın ne surette değerlendirildiği, hadisenin daha iyi anlaşılması için zaruret teşkil etmektedir. Özellikle yabancı basın kaynaklarına olayın teferruatlı bir şekilde yansımaları ve büyük ilgi uyandırması, vaka'nın önemini bir kat daha artırmaktadır. Osmanlı basını ve yabancı basınında, Çerkes Hasan'ın şahsiyeti ve olayın ayrıntıları hakkında yayınlanan haberlerin genel hatlarıyla incelenmesi, hadisenin ilmi manada daha sağlıklı değerlendirilmesi içinde fayda sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çerkes Hasan Olayı, Çerkes Hasan, Sultan Abdülaziz, Hüseyin Avni Paşa, Midhat Paşa

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi.

** YLS Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana-bilim Dalı.

Abstract

Following of the dethronement and death of Sultan Abdülaziz, an Ottoman officer named Circassian Hasan killed five people, including the Minister of Foreign Affairs Rashid Pasha and Commander-in-Chief Hussein Avni Pasha, by occupy the ministerial board. The process of evaluation of the event in domestic and foreign media constitutes a necessity for a beter understanding of the incident. Particularly, the fact that the event is reflected in detail and attracted great interest to foreign media sources, is increasing the importance of the case. The examination of the Ottoman and the foreign press in the general lines of the personality of Circassian Hassan and the details of the event will also benefit from a more healthy assessment of the incident in scientific mania.

Keyword: Case of Circassian Hassan, Circassian Hassan, Sultan Abdülaziz, Hussein Avni Pasha, Midhad Pasha

Son yüzyılında Osmanlı Devleti bir yandan giderek yoğunlaşan uluslararası tehditleri göğüslemeye diğer taraftan köhneleşen kurumlarına yeniden dinamizm kazandırmaya çabaladı. Devlet bu evrede bir takım reform hareketleriyle topraklarını ve çok milletli yapısını koruyabilme gayretindeydi. Karşılaştığı siyasi, ekonomik güçlüklerle ek olarak “Kâht-ı Rical” olarak adlandırılan yetkin devlet adamı eksikliği sıkıntılarını yaşamaktaydı¹. Bunun en açık göstergelerinden biri olarak Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde devlet adamlarının, Hüseyin Avni Paşa, Mütercim Rüşdi Paşa, Hasan Hayrullah Efendi, Kamil ve Said Paşalar örneklerinde görüldüğü gibi makamlardan sık sık azledilip daha sonra tekrar azledildikleri makamlara getirilmeleri sayılabilir². Diğer taraftan 1860 sonrası özel teşebbüslerle ortaya çıkan gazeteler vasıtasıyla siyaset sarayın kapılarının dışına çıktı. İmparatorluk başkentinde yaşayan ahali dönemin politik iklimini ve gelişmelerini bu yayınlar vasıtasıyla yakından izlemeye başladı. Artık yaşanan gelişmeler kapalı kapılar ardında kalmıyor gerek devrin entelektüelleri gerekse halk içinde bu yayınları takip edenler arasında tartışılıyordu. Siyaset bir elitin meşgalesi olmaktan çıkmış daha geniş kitlelere mal olmuştu. Modern manada kamuoyu devrin tabiriyle “efkâr-ı umumiyenin” oluşumunu sağlayan bu bilgi akışı ve tartışmalar, devleti yönetenler açısından da bir haber-bilgi yönetimini zaruri kıldı³.

Siyasi kamuoyunun bir seviye arz ettiği bu dönemde 1876 yılı, yaşanan siyasi olaylar bakımından dikkat çekicidir. 1876 senesi ağır mali sıkıntılar, Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan bir darbe girişimi, sonrasında Sultan V. Murat’ın üç aylık hükümdarlığı ve ardından Sultan Abdülhamit’in tahta geçmesi ile sonuçlanacak karmaşık siyasi bir döneme sahne olmuştu. Sultan Abdülaziz, 1876 yılının 30 Mayıs’ında dönemin Seras-

1 Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1994, c. 7, s. 237.

2 Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete 1 Mir’ât-i Şuûnât*, (Sadeleştiren: Hayati Develi), Cilt I, İstanbul, 1995, s. 75-76.

3 Hasan Öztürk, “Hikmet-i Hükümet’ten Efkâr-ı Umumiye’ye Geçişte İbrahim Şinasi’nin Liberal Edebiyat Söylemi”, *Liberal Düşünce*, Sayı: 12, 1998, s. 137-155.

keri Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Mütercim Rüşdi Paşa, Şûrâ-yı Devlet Reisi Midhat Paşa, Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa ve Mekteb-i Harbiye Nazırı Süleyman Hüsnü Paşa'nın rol aldığı bir girişim ile tahttan indirildi⁴. Yerine, hal tertipçilerinin planı daha önceden kendisine bildirdikleri Şehzade Murad Efendi, Osmanlı tahtına oturdu. Bu darbe girişimi sonrasında tahtından indirilen Sultan Abdülaziz, önce Topkapı Sarayı'na⁵ sonrasında da Ortaköy'de bulunan Feriye Sarayı'na nakledildi⁶. Tartışılmalı şüpheli ölümü de 4 Haziran 1876 tarihinde Feriye Sarayı'nda meydana geldi. Sultan Abdülaziz'in vefatının üzerinden on iki gün sonra, 16 Haziran 1876 tarihinde Çerkes Hasan, Mithat Paşa'nın konağını içeride vükela heyeti toplantısı olduğu sırada basarak, beş kişinin ölümü ile sonuçlanacak olan vakayı gerçekleştirdi.

Yaşanılan tüm bu çarpıcı gelişmeler doğal olarak yerli yabancı muhtelif basın kaynaklarında da yer bulmuş, özellikle "Çerkes Hasan Vakası" ile ilgili haberlerde olay hakkında gerçek bilgilerin yanı sıra abartılı ve algı yönlendirici yorumlar yapılmıştı. Kamuoyu algısını belli bir istikamette özellikle işlenen cinayetlerin temel motivasyonunun siyasi değil şahsi olduğu şeklinde bir algı yönetimi, hükümet gölgesi altındaki yerel basının temel kaygısıydı. Bu çalışma Çerkes Hasan Olayını merkeze alarak kamuoyu algısının devlet eliyle nasıl yönlendirilmeye ve yönetilmeye çalışıldığına dair ilgi çekici bir örneği inceleme gayretindedir. Bu noktada Çerkes Hasan'ın şahsiyetini ve gerçekleştirmiş olduğu hadiseyi genel hatlarıyla hatırlamak faydalı olabilir.

Çerkes Hasan, kendi ifadesiyle "1281 tarihinde Çerkezistan'dan İstanbul'a" gelerek, önce Bahriye Mektebine daha sonrasında idadiler birleştiğinde kara kısmı idadisine geçmiş, oradan da

4 Süleyman Kani İrtəm, *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilali*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2004, s. 276-282; Hafız Mehmet Bey, *Sultan Abdülaziz*, Haz. Yaşar Koçak, İstanbul, 1995, s. 53-54; Ziya Nur Aksun, *Darbe Kurbanı Abdülaziz Han*, İstanbul, 2016, s. 240-254; Öztuna, a.g.e, s. 238-240.

5 Hafız Mehmed, *Sultan Abdülaziz*, s. 63.

6 Yılmaz Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, İstanbul, 2008, s. 129-131.

Harbiye'yi mülazımlık rütbesiyle bitirmiştir. Sınavlarını vererek, yüzbaşı rütbesiyle Altıncı Ordu-yı Hümayununa gitmek üzere görevlendirildiği sırada (o dönemlerde Altıncı Ordu'ya gidecek mülazımlara yüzbaşılık rütbesi veriliyordu)⁷ Padişah Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin yaverlik görevini yapması emrolunmuştur⁸. Çerkes Hasan'ın babası Gazi İsmail Bey, Çerkeslerin Zevş kabilesi beylerinden olup Kuzey Kafkasya'daki Rus zulmünden sonra İstanbul Silivri bölgesine gelip burada yerleşmiştir. Gazi Hasan Bey'in üç çocuğu olup Çerkes Hasan dışındaki diğerleri Neş'erek (Nesteren-Nesrin) Hanım ve Osman Bey'dir. Bu üç çocuktan biri olan Neş'erek Hanım, Çerkes Hasan'ın ablası olmakla birlikte, Sultan Abdülaziz'in dördüncü kadını iken Edâdil Kadın'ın vefat etmesi üzerine üçüncü kadınlığa yükselmişti⁹. Bununla birlikte Neş'erek Kadın-Efendi'nin Sultan Abdülaziz'in eşi olması ve Çerkes Hasan'ın Neş'erek Hanım'dan doğma Şehzade Mahmut Şevket Efendi ve Emine Sultan'ın dayısı olması, kendisinin saray ile akrabalık ilişkilerinin olduğunu ve ayrıcalıklı bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Bu akrabalık sayesinde saray tarafından himaye olunduğu için, görevlendirilmiş olduğu merkezi Bağdat'ta bulunan Altıncı Ordu'ya gitmeyerek, Dâr-ı Şûrây-ı Seraskeri yaverliğine tayin edilmiş, bir zaman sonra Hassa Müşirliği Yaverliğinde bulunup daha sonra da Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesiyle Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin yaverliği görevine getirilmiştir¹⁰. Çerkes Hasan'ın halası da eski Kapdân-ı Deryâ Ateş Mehmet Paşa ile evli idi. Ateş Mehmet Paşa vefat ettiğinden Çerkes Hasan, eniştesinin Cibali'de bulunan konağında halasının yanında ikamet etmekteydi. Şahsı ile ilgili bilgiler veren kaynaklara göre vefat ettiğinde yirmi altı

7 Midhat Paşa, *Tabsıra-i İbret*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 1997, s. 197.

8 BOA, YEE, 20/22-2-1; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Çerkes Hasan Vakası", *Belleten*, Cilt 9, Sayı 33, Ankara, 1945, s. 89-133.

9 İ. Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1972, s. 280; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadımları ve Kızları*, İstanbul, 2012, s. 233.

10 Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1972, C. VI, s. 3257; Uluçay, *Padişahların Kadımları...*, s. 233.

yaşında ve bekâr olan Çerkes Hasan, binicilik ve silah kullanmakta maharetli olup, Avrupa'dan silah geldikçe bu silahları tecrübe etmek için bizzat atış yapardı. Serasker Hüseyin Avni Paşa'da hem saraya yakın olması hem de subay olduğu gerekçesiyle kendisini bizzat tanıyordu. Beyoğlu âlemlerine ün saldığı ve cesur, kabada-yı ruhlu olduğu da rivayetler arasındadır¹¹.

Tahttan indirilmesinden sonra eniştesi Sultan Abdülaziz'in şüpheli bir şekilde vefat etmesi, kendisini derinden etkilemiş ve hemen sonrasında Çerkes Hasan'ı daha da sarsacak ikinci bir olay yaşanmıştı. Sultan Abdülaziz ve ailesi gece Topkapı Sarayına götürülmüşler, sarayın şartlarının uygun olmaması sebebiyle daha sonra Feriye Sarayına nakledilmişlerdi. İsmail Hami Danişmend'in aktardığına göre Feriye Sarayına nakledilirlerken Neş'erek Hanımın bürünmüş olduğu şalı bir zabıt zorla üzerinden almış, Neş'erek Hanım ise yağmurlu ve rüzgârlı bir havada boğazı, kendini soğuktan koruyan şalı olmaksızın geçmek zorunda bırakılmıştı. Sonrasında Neş'erek Hanımefendi hastalanmış eşi Sultan Abdülaziz'in de vefat etmesiyle büsbütün sıkıntılı bir duruma düşmüştü. Eşinin vefatından bir hafta sonra da vefat etmişti¹².

Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra, güçleri tam manasıyla elinde bulunduran Serasker Hüseyin Avni Paşa, Çerkes Hasan'ı da İstanbul'dan göndermek istiyordu. Tüm bu olup bitenlerden sonra Hüseyin Avni Paşa, Çerkes Hasan'ı Altıncı Ordu'ya tayin ederek rütbesinin de binbaşıya çıkarılmasını emretti¹³. Ancak tüm bunlara rağmen Çerkes Hasan, Bağdat'a gitmek istemiyordu. Sebepler arasında Ahmet Cevdet Paşa, "...alâ-rivâtin Bağdat'a gittiği halde alakası olduğu bir kızdan dahi ayrılması lazım gelecektir" der¹⁴. Hüseyin Avni Paşa ile arasında eski tarihlerden (1289) beri bir kırgınlık olduğunu yine kendisi gerçekleştirdiği vakadan sonra

11 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1972, s. 280-281; Uzunçarşılı, "Çerkes Hasan Vakası", s. 91.

12 Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, s. 281.

13 Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, s. 224.

14 Ahmet Cevdet, *Tezâkir-i Cevdet*, Haz. Cavid Baysun, Ankara, 1991, s. 160.

girdiği sorgusu sırasında ifade etmiştir¹⁵. Muhtemelen Hüseyin Avni Paşa o günlerde yaşanan hadiselerin Çerkes Hasan üzerinde yarattığı etkiyi kesinlikle anlamış ve öfkeli olduğunu çok iyi bildiği Çerkes Hasan'ı bir an evvel İstanbul'dan uzaklaştırmak istemişti. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden önce Çerkes Hasan, saray tarafından himaye görmenin avantajlarını da kullanarak Hüseyin Avni Paşa'ya alenen karşı gelebilecek bir takım hareketler yapmış, hatta bununla kalmayıp ona olan öfkesini de çekinmeden ifade etmişti. Vakanın öncesinde de Çerkes Hasan, Bağdat'a yani görev yerine gitmemesi gerekçesiyle Hüseyin Avni Paşa tarafından tevkif ettirildi¹⁶.

Çerkes Hasan Vakası

Çerkes Hasan olayı hakkındaki veriler çoğunlukla kendisinin sorgusuna ve olayı yaşayanların hatıralarına ve ifadelerine dayanmaktadır. Bu durum hadise ile ilgili anlatıların bir ölçüde romantize edildiği izlenimi verse de vakanın genel çerçevesi ilgili resmi-gayriresmi ya da popüler-ilmî eserler büyük ölçüde benzer ve tutarlı bilgiler vermektedirler. Kaynakların çoğunlukla ayrıştıkları nokta olayı gerçekleştiren Çerkes Hasan'ın amaçları ve temel motivasyonlarıdır.

Bu kaynaklara göre Çerkes Hasan tevkif edildikten sonra, Birinci Ordu Kumandanı ve Şûrâ-yı Askeri Reisi Redif Paşa ile Hüseyin Avni Paşa'ya, Bağdat'a gideceğine dair söz vererek serbest bırakılmasını rica etmiştir. Akşamüstü Redif Paşa kendisini çağırıp, "gitmiyorsun ve serkeşsin" diyerek azarladıktan sonra Çerkes Hasan: "eğer yarın gitmezsem beni ne yaparsanız yapın" demiş, bunun üzerine Redif Paşa, Kumandan Paşa'yı temin etmesini söylemiş ve Çerkes Hasan dakesinlikle görev yerine gideceğini söyleyerek oradan ayrılmıştır. Akşamüzeri Cibali'de bulunan eniştesi Ateş Mehmet Paşa'nın konağına giderek, Bâb-ı Seraskeri'de tevkif edildiğini ve konakta bulunan uşaklara yarın Bağdat'a gideceği-

15 BOA, YEE, 20/22-2-2.

16 Uzunçarşılı, "Çerkes Hasan Vakası", s. 91; Midhat Paşa, *Tabsıra-i İbret*, s. 197.

ni söyledikten sonra, Liva Tayyar Paşa, konağa gelmiş, “Serasker Paşa ve Reis Paşa’ya veda et” demiştir. Bunun üzerine Çerkes Hasan kendi ifadesiyle on beş gündür taşıdığı iki adet altı patlar revolver tabanca ve bir adet Çerkes kaması üzerinde bulunduğu halde, saat iki sularında konaktan çıkıp Cibali iskelesinden kayığa binerek Üsküdar’da Paşalimanı’nda bulunan Hüseyin Avni Paşa’nın yalısına gitmiş, ancak Paşa’yı orada bulamamıştı. Yalı’da bulunan hizmetli Hüseyin Avni Paşa’nın, Mithat Paşa konağında toplantıda olduğu bilgisini verince, yine kayıkla doğrudan Sirkeci İskelesine çıkmış oradan bir kira beygiri ile Beyazıt’ta bulunan Mithat Paşa’nın konağına gitmiştir¹⁷.

Mithat Paşa’nın konağındaki toplantıya, yalılarında bulunan Şeyhülislam Hayrullah Efendi, Safvet Paşa, Ticaret Nazırı Mahmut Celaleddin Paşa ve Galip Paşa dışında bütün vükela katılmıştı. Yemekten sonra Girit Adası meselesi hakkındaki evrak üzerinde görüşme yapılıyordu. O günlerde bu gibi işlerin sonuçlanması için gündüz çalışmaları yetiştirilemediğinden, geceleri de vükela dan bazılarının konak veya yalılarında toplanılıyordu. O vakitler boğazın yukarı tarafında oturanlar bu konak toplantılarına mesafenin uzaklığından ötürü davet edilmiyorlardı. Olay esnasında vefat edenlerden birisi olan Hariciye Nazırı Raşid Paşa’da davet edilmeyenler arasındaydı. Ancak yine de kendisi toplantıya katılmak istemişti. Bu surette toplantıya katılanlar: Sadrazam Mütercim Rüşdi Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, Hariciye Nazırı Raşid Paşa, Maarif Nazırı Cevdet Paşa, Defter-i Hâkanî Nazırı Yusuf Paşa, Şûrây-ı Devlet Reisi Midhat Paşa, Hasan Rıza Paşa, Şerif Hüseyin Paşa, Hâlet Paşa, Sadaret Müsteşarı Said Efendi, Âmedci Mahmud Celaleddin ve Sadaret Mektupçusu Memduh Bey’dir¹⁸.

Çerkes Hasan bu esnada Mithat Paşa’nın konağına gelerek orada bulunan muhafız askerlerin odasında biraz oturduktan son-

17 BOA, YEE, 20/22-2-1; Uzunçarşılı, “Çerkes Hasan Vakası”, s. 92; Öztuna, *Bir Darbenin Anatomisi*, s. 224-225.

18 Midhat Paşa, *Tabıra-i İbret*, s. 195; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, s. 281; Aksun, *Darbe Kurbanı...*, s. 332.

ra yine oradakilerden birisine, “Serasker Paşa burada mı?” diye sormuş, “buradadır” cevabını alınca da kendisini Tayyar Paşa’nın gönderdiğini, Serasker Paşa’yı göreceğini, kendisine iletmek üzere önemli bir telgraf taşıdığını söylemiş ancak, “vekiler toplantıdalar, ricanızı iletemeyiz” cevabını almıştı¹⁹. Toplantı odasına çıkan merdiveni boş bulunca hemen yukarıya çıkmış, odanın aralık kapısını biraz gözetledikten sonra ve yine kendisinin sorguda verdiği ifadesiyle, bir elinde kama ve diğer elinde de altı patlar revolver ile içeriye girerek “Davranmayın!” – “Davranma Serasker!” demiştir²⁰. Bunun üzerine içeride bulunanların hepsi ayağa kalkmışlar ve o sırada Serasker Hüseyin Avni Paşa’yı elindeki revolveri ateşleyerek karnından ve göğsünden vurmuştur²¹. Ne ile karşılaştıklarını bilmeyen ve yaşananların şokunda olan vükelâ ise kaçışmaya başlamış, bu sırada Kaptan-ı Derya Kayserili Ahmed Paşa Çerkes Hasan’ı engellemek maksadıyla kollarından tutmaya çalışmış ancak Çerkes Hasan, elindeki kama ile Kayserili Ahmed Paşa’yı kulakları ve ellerinden yaralayarak ondan kurtulmuştur. Bu esnada tüm bu olup bitenler yaşanırken Hariciye Nazırı Raşid Paşa oturduğu sandalyede baygın bir vaziyette bulunmakta, Hüseyin Avni Paşa ise yaralı halde sürünerek kendisini sofaya atabilmek için uğraşmaktadır. Çerkes Hasan kendisini Kayserili Ahmed Paşa’dan kurtarır kurtarmaz, hemen Hüseyin Avni Paşa’ya doğru atılarak elinde bulundurduğu Çerkes kaması ile yerde

19 Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete*, s. 108; Basiretçi Ali Efendi, İstanbul’da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme, Haz. Nuri Sağlam, İstanbul, 1997, s. 51.

20 Çerkes Hasan’ın “Davranma Serasker” nidası, kendisinin istintak evrakı dışında olayı anlatan birçok kaynakta yer aldığı gibi adeta hadisenin parolası gibidir. BOA, YEE, 20/22-2-1; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir’ât-ı Hakikat*, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul, 1983, s. 129; Uzunçarşılı, “Çerkes Hasan Vakası”, s. 98; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, s. 281.

21 Çerkes Hasan sorgusu esnasında “zannıma göre daha evvelinde Hariciye Nazırı Raşid Paşa’yı vurdum, Hüseyin Avni Paşa’yı daha sonra vurdum.” demiştir. Genel olarak vaka hakkında yazılanlara veya haberlere baktığımızda, odaya girdiği andan itibaren Hüseyin Avni Paşa’nın ilk olarak vurulduğu bilgisi verilmektedir. BOA, YEE, 20/22-2-1; Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete*, s. 109; İstikbal, no:121, 27Cemaziyelevvel 1293, s. 2; *The Times*, Tarabya, 18 Haziran 1876.

sürünmekte olan Hüseyin Avni Paşa'yı birçok yerinden bıçaklamıştır. Çerkes Hasan, sofada bulunan Seraskeri öldürdükten sonra tekrar toplantı odasına girmiş, baygın vaziyette öylece duran Hariciye Nazırı Raşid Paşa'yı da revolver ile vurmuş, bununla da yetinmeyip davet edilmemesine rağmen toplantıya gelen talihsiz Paşa'nın boğazını da kama ile kesmiştir²². İçeri de Kayserili Ahmed Paşa'yı bulma telaşına düşerken, Raşid Paşa'dan bir tehlike gelir mi düşüncesiyle Paşa'yı vurduğu sanılmaktadır. Sorgusunda sadece Kayserili Ahmed Paşa ve Hüseyin Avni Paşa'yı vurma niyetinde olduğunu ifade etmiştir²³. Çerkes Hasan odaya girip silahını ateşledikten sonra, orada bulunan vükelâ bu işi tek kişinin yapmış olduğunu düşünmediklerinden, can havliyle kimi harem kısmına kimileri de orada bulunan diğer odalara kaçmışlardı. Çerkes Hasan o sırada Midhat Paşa, Sadrazam Mütercim Rüşdi Paşa ve Kayserili Ahmed Paşa'nın buldukları küçük odaya girme niyetiyle kapıyı zorlarken, bu esnada da Midhat Paşa'nın hizmetlilerinden Ahmed Ağa aşağıdan gelmiş, elindeki bıçak ile Çerkes Hasan'ın başına ve ensesine vurmuş, can acısıyla arkasını dönen Çerkes Hasan, Ahmet Ağa'ya bir kurşun sıkarak onu da öldürmüştür. Bu sırada sesleri duyup ancak yetişebilen zaptiyeler aşağıdan ve konağın çevresinden odayı kurşun yağmuruna tutmuşlar, Çerkes Hasan da bu ateşe mukabele etmiştir. Zaptiyeler gelene kadar konağın alt katlarında bulunan ağalar, çavuşlar ve yaverler yukarı çıkmalarına rağmen merdiven başında, Çerkes Hasan'ın kurşunlarına hedef olmamak için ileri gidememişlerdi. Çıkan çatışma sırasında orada bulunan bir zaptiye neferi ve Bahriye Kolağası Şükrü Bey'de ölmüş, sonrasında ise Çerkes Hasan yukarı çıkan zaptiyelere teslim olmuştu. Vaka sırasında toplamda beş kişiyi öldüren Çerkes Hasan, sorgusunda sadece Serasker Hüseyin Avni Paşa, Hariciye Nazırı Raşid Paşa ve Mithat Paşa'nın hizmetlisi Ahmed Ağa'yı vurduğunu, diğerlerinin konakta zabitlerle çıkan çatışma sırasında öldüklerini ifade etmektedir²⁴.

22 Mahmud Celaleddin, *Mir'ât-ı Hakikat*, s. 130; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s. 3259-3260.

23 BOA, YEE, 20/22-2-1.

24 BOA, YEE, 20/22-2-1; Mahmud Celaleddin, *Mir'ât-ı Hakikat*, s. 129-130;

İlk sorgusu o gece ve ikincisi de ertesi Cuma günü sabaha karşı Bâb-ı Seraskeri'nin Süleymaniye kışlasında yapılmıştır. Çerkes Hasan sorgusu sırasında bu işi çok daha önceden Sultan Abdülaziz'in hal bulunduğu gün tasavvur ettiğini söylemiş bunu gerçekleştirmediğini ifadeyle bu kez de Sultan Abdülaziz'in cenazesi olduğu gün Hüseyin Avni Paşa'yı öldürmek istediğini, ancak türbenin etrafında durumun karışık bir vaziyet alacağını düşündüğünden bu işi ertelediğini ifade etmiştir. Vakayı millet adına yaptığını ifade etmiş, yalnızca Hüseyin Avni Paşa'nın kendisini Bağdat'a göndermek istediğinden dolayı bu işe kalkışmadığını mükerrer surette ifade etmiştir²⁵.

Olayı hiç kimsenin bilmediği, dahlinin olmadığını ve öldürüleceğini bildiğini söyleyerek sorgusu sırasında yaraları olmasına rağmen, kanın durdurulması için hekim çağırılmasını istememişti. Mahkemesinde Divan-ı Harp tarafından verilen kararın Meclis-i Vükelâ tarafından onaylanmasıyla, askerlikten ihraç edilmesine ve sonrasında asılarak infaz edilmesine karar verildi. 17 Haziran 1876 sabahı Beyazıt meydanında Bâb-ı Seraskeri'nin büyük kapısının yanındaki dut ağacına asılarak idam edildi.²⁶

Sultan II. Abdülhamit tahta çıktıktan sonra Çerkes Hasan için bir mezar yaptırmıştır. Bugün Edirnekapı Mezarlığında bulunan kabir kitabesinde, "...genç yaşında veliyyünnimeti uğrunda fedây-ı cân eden merhum Çerkes Hasan..." yazılıdır²⁷.

Yerli Basın Kaynaklarında Çerkes Hasan Vakası

Çerkes Hasan Vakası ile ilgili yazılanlara bakıldığında, hadisenin ayrıntılarının hem olayı bizzat yaşayanların anlatımlarında hem devaka sonrası yapılan incelemelerde bazı temel farklar

Uzunçarşılı, "Çerkes Hasan Vakası", s. 98-103; Midhat Paşa, *Tabsıra-i İbret*, s. 195-197.

25 BOA, YEE, 20/22-2-1; BOA, YEE, 20/22-2-2; Uzunçarşılı, "Çerkes Hasan Vakası", s. 104.

26 Uzunçarşılı, "Çerkes Hasan Vakası", s. 105; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, s. 282.

27 Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1994, C. 4, S. 193-194.

göze çarpmaktadır. Örnek olarak Mithat Paşa anılarında, Çerkes Hasan'ın beş kişiyi öldürdükten sonra on kişiyi de yaraladığından, hatta olayın boyutlarını abartarak Çerkes Hasan'ın Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı öldürdükten sonra orada çocuk dahi olsa gözünü kırpmadan öldüreceğini ifade etmiştir²⁸. Bunun gibi olayı abartılı gösteren ve okuyucuyu da yönlendirme maksatlı ifadeler, muhtelif kaynaklarda mevcut bulunmaktadır. Basın kaynakları da olayı daha çarpıcı kılmak ve okuyucuda da belli bir algı oluşturmak adına, vaka ile ilgili abartılı bilgiler vermişlerdir.

1876 yılının sarsıcı gelişmelerden biri olan bu hadise dönemin gazetelerinde büyük ilgi uyandırmıştır. Bunlar arasında devletin resmi gazetesi *Takvim-i Vekâyi*de vardır ve olayı ilk sayfasından vermiştir. *Takvim-i Vekâyi*, "Çerkes Hasan'ın Suikasti Hakkında İlan-ı Resmi" başlığıyla olayı genel hatlarıyla anlatmış, diğer gazetelerde olay hakkında çıkan haberlerinde derlemelerini yaparak bir başlık altında yayınlamıştır. Vefat eden paşaların cenaze bilgileri ve yaralı olanlar ile ilgili detaylar da 20 Haziran 1876 tarihli sayısında aktarılmıştır²⁹.

Muharrirliğini Şemseddin Sami Bey'in yaptığı *Sabah* gazetesi ise olayı, "Vaka-i Mâlume" başlığıyla vererek, *Takvim-i Vekâyi* gazetesinde bulunan olay ile ilgili resmi haberi, aynıyle aktardıktan sonra Çerkes Hasan'ın kim olduğundan bahsederek, olayı ayrıntılarıyla anlatmıştır. Gazete Çerkes Hasan'ın Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin yaverliği görevini, yirmi gün kadar yaptığına dair bir bilgi de vermekte, Çerkes Hasan'ın olayı şahsi garzinden dolayı yaptığı yorumunu da ilave etmektedir. Bununla birlikte *İstikbal* gazetesinin olay hakkında çıkarmış olduğu haberlerden bir kısmını "İlave-i Mahsusa" başlığı ile okuyucularına aktarmıştır³⁰.

Bu dönemde çıkan gazeteler arasında, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden Çerkes Hasan Vakasına kadar geçen olayları

28 Midhat Paşa, *Tabsıra-i İbret*, s. 198.

29 *Takvim-i Vekâyi*, no: 1821, 27 Cemaziyelevvel 1293, s. 2.

30 *Sabah*, no:98, 25 Cemaziyelevvel 1293, s. 1-3.

ayrıntılarıyla haber yapmış bir gazete vardı. Bu gazete Rum kökenli Osmanlı gazetecisi, Teodor Kasap Efendi'ye ait İstikbal gazetesidir. İstikbal gazetesi olayı dört ayrı günde tüm tafsilatıyla haber yapmıştır³¹.

İstikbal, vakayı ilk olarak "Dünkü Facia" başlığıyla vermiş, habere Çerkes Hasan'a yönelik "hain" ifadesiyle başlamış ve olayın seyrine dair yorumlamalar yapmıştır. Çerkes Hasan'ın kişisel özelliklerinden bahsetmiş, kendisinin siyah bıyıklı uzunca boylu olduğunu ve çok öncelerden beri saldırgan bir yapısı olduğundan bahisle, Beyoğlu taraflarında ve kumarhanelerde gezip önüne gelenle kavga edip huzursuzluk çıkardığından bahsetmiştir. Bu genel ifadelerle de kalmayarak bizzat Çerkes Hasan ile ilgili bir takım dikkat çekici ifadelerle yer vermiştir. Örneğin: "...geçenlerde bir kumarhanede 600 lira gasp ederek, kılıç ile dışarı gittiği işitilmiştir. Hâsılı bu adamın terbiyesi ihanet üzerine olduğu için, gazez ve menfaat-i şahsiyesine mağlup olarak kıyamete kadar lanete mazhar olmuştur" denmektedir. Haberde Çerkes Hasan'ın gazezinin sadece Hüseyin Avni Paşa'ya değil devlete, vatana ve millete karşı olduğunu, kaybedilen devlet adamlarının yeri doldurulamayacak insanlar olmasından dolayı, bu işin bizzat vatana ihanet olduğun asıklıkla yer verilmiştir. Bu haberlerin yanında İstikbal, Çerkes Hasan hakkında başka bir gazetede çıkan haberle ilgili de bir tartışma yapmaktadır. Şöyle ki:

"Dün İstanbul gazetesi çıkardığı ilavesinin birinde, merhum Çerkes yakayı ele verdiği vakit şu biçare zaptiyeyi öldürdüğüme ve hususiyile Midhat Paşa'yı öldüremediğime teessüf ederim demiş ve sonrasında bu vakadan sonra medâr-ı teselli olacak şey vaka içine hiç politika meselesi karışmamasıdır demiştir. Bunda politika maddesi ne gezer bir hain bir Seraskere gazez edip suikast etmiş, adeta şahsi bir gazezdır, söylediği söze gelince bu yalandır. Katil böyle bir şeyi söylememiş, yalnız Avni Paşa'nın işini bitirdim artık şimdi beni ne yaparlarsa yapsınlar demiştir. İşte işin meydana gelme sebebi tamamen şahsi bir gazezdır" ifadesiyle İstikbal, vakanın kişisel gazez dışında başka şekilde yo-

31 İstikbal, 25, 26, 27, 28 Cemaziyevvel 1293.

rumlanmasına karşı çıkmış ve olayı kendi içinde tek bir sonuca bağlamıştır³².

Hüseyin Avni Paşa ile ilgili olarak bir talebenin yazdığı mersiyeyi yayımlayan İstikbal gazetesi vakanın daha çok Hüseyin Avni Paşa ile alakalı boyutlarını dramatize etmektedir. Bahsi geçen mersiyeden bir kısım şöyledir:

*"...Söylenir kârî şu Çerkesin haşre kadar / şimdilik bir nebze derdin yazdı Kemal/ ah nasıl girdi o hain öyle şirin yanına / vah kim kıydı o sadık vezirin canına..."*³³.

İstikbal gazetesi olayı okuyucuya aktarırken sürekli Çerkes Hasan'ın hain olduğu, böyle bir işi yaptığı için "kendisinin vahşi hayvanlardan dahi aşağı bir durumda bulunduğu gibi okuyucuda nefret uyandıracak ifadeler kullanıyordu. Gazete, bir vakitler Fransa'da bir aileyi gasp ederek dört-beş yaşındaki çocuklara varıncaya kadar katleden bir katili örnek göstermiş, katilin gerçekleştirmiş olduğu bu dramatik katliam ile İstanbul'daki vakanın vahamet bakımından benzeştiği vurgulanarak Çerkes Hasan lanetlenmişti. Konakta Çerkes Hasan'ın "olurda canımı kurtarırım" düşüncesiyle, perdeleri ateşe vermesinden bahsetmiştir. Çerkes Hasan'ın idam edilmesi hakkında da "...insanların lanetli bakışları üzerinde iken asılmış ve pis vücudu ortaya getirilmiştir" gibi ifadelerle infaz olayı tasvir edilmiştir³⁴.

Gazetenin hadise ile ilgili verdiği bilgilerin belki de en ilgi çekici olanı olayın yaşandığı Mithat Paşa Konağı'na ait bir kroki vermesidir. Çerkes Hasan'ın konağa girdikten sonra nasıl bir şekilde olayı gerçekleştirdiğine dair zihinlerde daha sağlıklı bir görüntü yaratmak amaçlanmıştır. Kroki de konağın içinde bulunan merdivenler, odalar, kapılar ve hatta Hüseyin Avni Paşa'nın ve Ahmet Ağa'nın düştüğü yerler dahi numaralandırılarak gösterilmiştir. Yine aynı şekilde içeride bulunan vükelânın ne şekilde oturdukları

32 İstikbal, no: 119, 25 Cemaziyelevvel 1293, s. 1-2.

33 İstikbal, no: 120, 26 Cemaziyelevvel 1293, s. 4.

34 İstikbal, no: 120, 26 Cemaziyelevvel 1293, s. 3; İstikbal, no:121, 27 Cemaziyelevvel 1293, s. 1-2.

rı, kişilerin oturduğu sandalyeler numaralandırılmış, ayrıntılı bir izahat yapılmıştır³⁵.

Sultan Abdülaziz'in vefat etmesi sonrasında, genç bir subayın böyle bir olayı meydana getirmesi ve sonrasında olayın ayrıntılarının da gün yüzüne çıkması, basında hadise ile ilgili pek tabii ilgi uyandırmıştır. Ancak özellikle İstikbal gazetesi dışında dönem basını, olayı genel hatlarıyla anlatmış yüzeysel manada yorumlamalarda bulunmuştur. İşin ilginç bir kısmı da yine bu haberlerin, Çerkes Hasan'ın vakayı millet adına yaptım demesine ve olayı aslında Sultan Abdülaziz'in intikamının alındığına dair bir mesaj olarak yansıtmak istemesine rağmen³⁶basının bu sonuç üzerinde pek durmamasıdır. Gazeteler daha ziyade Çerkes Hasan'ın bu işi, Hüseyin Avni Paşa'nın onu Bağdat meselesinden ötürü kızdırdığından dolayı gerçekleştirdiğine dair yorumlarda bulunmuştur. Dönemin iç ve dış siyasi atmosferi, siyasi kişiliklerin o dönemde hangi pozisyon içerisinde buldukları ve basının ne surette özgür yayın yapabildiğine bakıldığında aslında hadisenin neden daha çok, "şahsi bir mesele" gibi aktarılmak istendiği bir nebze ortaya çıkabilir. Yabancı basın kaynaklarına baktığımızda, yerel basına göre olay çok daha etraflıca anlatılmaya, yorumlanmaya çalışılmıştır. Yukarıda bahsedilen olay ile ilgili, tek bir sonuca çıkacak şekilde algı uyandırma durumundan ziyade, farklı sonuçlara çıkabilecek her türlü yorum yabancı basında söz konusu edilmiştir.

Yabancı Basın Kaynaklarında Çerkes Hasan Vakası

Çerkes Hasan Vakası yabancı basın kaynaklarında, tüm ihtimaller ve o sene içerisinde hadiseden önce yaşanan gelişmelerle birlikte analiz edilip yorumlanmıştır. Yerel basının olayı sadece şahsi bir kızgınlıkla ifade etmeye çabalaması, yabancı basın kaynaklarında da dikkat çekmiştir.

The Times gazetesinin muhtelif yerlerde bulunan muhabirlerinden, vaka ile ilgili "İstanbul'daki Suikastlar" başlığında gönderilen ha-

35 İstikbal, no: 122, 28 Cemaziyelevvel 1293, s. 4. Kroki için bkz. EK 1.

36 BOA, YEE, 20/22-2-1.

berler, kendi içinde oldukça ilgi çekici detaylar barındırmaktadır. *Reuters Ajansı* kaynaklı haberde, Çerkes Hasan'ın bu suçu Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin intikamını almak amacıyla işlediği yazıyordu. Bununla birlikte Çerkes Hasan'ın Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin yaveri olmasına dikkat çekilerek, olayın sadece Hüseyin Avni Paşa'nın kendisini Bağdat'a göndermek istemesinin sonucu olmadığına, başka nedenlerin de düşünülmesi gerektiğine kapılar açılmıştır³⁷.

19 Haziran itibariyle verilen bilgilerde ve farklı basın kaynaklarında yer alan bilgilerin etkisiyle detayların biraz daha arttığı görülmektedir. *The Times* hadise ile ilgili kendilerine ulaşan detayların güven verici olduğundan bahsetmekle, olayın Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ardından yaşanan gelişmelerle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Haberde, Çerkes Hasan ile ilgili oldukça farklı ve ilginç detaylar mevcuttur, kendisinin saraya yetiştirilmek üzere getirilen bir köle olduğundan başlayarak, Sultan Abdülaziz ve oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'ye yakınlığı ile alakalı bilgiler verilmiş ve Sultan'ın tahttan indirilmesinin, kendisinin şatafatlı hayallerinin de sona erdirdiğinden bahsedilmiştir. Çerkes ırkına mensubiyetinden ötürü kendisi için kullanılan ifadelerden bir tanesi de "ırkına ait acımasız pervasızlık" cümlesidir. *The Times* Viyana muhabiri aracılığıyla *Neue Freie Presse* gazetesinden bazı yorum ve bilgiler aktarmıştır. Buna göre "Merhum Sultan'ın annesi (Pertevniyal Sultan) şayet eylemin azmettiricisi değilse bile suç ortağı idi. Hüseyin Avni Paşa'ya duyduğu öfkeyi oğlunun tahttan indirilmesine alet olanlardan hiç birisine karşı duymadığını söylemiştir. Bu yüzden intikamını almak için hazır bir araç olarak Çerkes Hasan'ı bulmuştu". Haber içinde Sultan Abdülaziz'in annesinin, uygun bir fırsat buldukça Çerkes Hasan'a, bakanlar ve özellikle Hüseyin Avni Paşa ile ilgili bilgiler vermekte olduğu da ifade edilmektedir³⁸.

Olayın yaşandığı Mithat Paşa'nın Beyazıt'ta bulunan konağı ile ilgili de ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu konakta ve İstanbul'daki

37 *The Times*, Pera, 16 Haziran 1876.

38 *The Times*, Viyana, 19 Haziran 1876.

diğer benzerlerinde büyük bir salon olduğundan ve konakta bulunan diğer odaların yapısı nedeniyle bu yerlere dışarıdan kim olursa olsun zorluk yaşamadan girebileceğinden bahsedilmektedir. İngiliz gazetesi Çerkes Hasan'ın cinayeti, ifadesinde de olduğu gibi, sadece Hüseyin Avni Paşa'ya yönelik tasarladığını, Raşid Paşa ve diğerlerinin katili durdurma teşebbüslerinin kurbanı olduklarını ifade etmektedir³⁹.

The Times'ın İstanbul'daki özel muhabirinden aldığı haberlere göre, Çerkes Hasan ayrıca "Tahirkeş Hasan" olarak da biliniyordu. Gazete, fiziksel özelliklerinden ve silah kullanmadaki meziyetlerinden abartılı ve ayrıntılı bahsediyordu. Kendisinin tüm silahları kullanabilmekle meşhur olduğu, bir kılıç ustasının yanı sıra, at kullanmada kendinden çok emin olduğu ve atı dörtnala giderken birçok yumurtayı vurmak için bahse girebildiğinden söz ediliyordu. Böylelikle çizilen bir katil profiline ek bazı bilgiler de mazisinden taşınmıştı. Bunlara göre Çerkes Hasan, soydaşlarının suiistimalleri yüzünden, İzmit'te bulunan bazı olaylara karışmış, daha sonra tutuklanıp İstanbul'a gönderilmiş ve bir ay boyunca zindanda kalmıştı. Daha sonra Tekirdağ'daki başka bir Çerkez ayaklanmasında aktif rol almış ve bu olaydan da ceza almadan kurtulmuştu. Bunlar dışında Çerkes Hasan'a dair çocukluğuna varıncaya dek bir takım anekdotlar verilmiş, çalkantılı bir yaşam sürdüğü ve uçarı bir karaktere sahip olduğundan bahsedilmiştir⁴⁰.

Hadise ile alakalı Çerkes Hasan'ın harekete geçmesinden, üzerinde kaç adet silah ve teçhizat bulundurduğuna dair ayrıntılı bilgiler verilmekle birlikte, konakta o sıra hangi vekillerin bulunduğuna ve hatta toplantı salonunun manzarasının tasvirine kadar ayrıntılar haberde mevcuttu. Saldırı anında içeride bulunanların diyalogları ve Çerkes Hasan'ın ne tarzda hareketlerde bulunduğunu anlatıp, yine başka kaynaklarda rastlamadığımız bir bilgi verilmekteydi. Şöyle ki: Midhat Paşa saldırı esnasında bir aralık yanına bir revolver alarak merdivenlerden aşağı inmiş, orada bu-

39 *The Times*, Viyana, 19 Haziran 1876.

40 *The Times*, Tarabya, 18 Haziran 1876.

lunan insanların korkularını kontrol altına alıp cesaretlendirmiş ve Ahmet Ağa ile Yaver Şükrü Bey bu durumdan dolayı yukarı çıkmaya cesaret edebilmişler, ancak ikisi de Çerkes Hasan'ın kurşunlarına hedef olmaktan kurtulamamışlar. Bütün arbedenin yirmi dakika ile yarım saat sürdüğü ve yaralı sayısı ile ilgili olarak da altı kişi olduğu ifade edilmişti. Habere göre mahkemede arzusunun Serasker Hüseyin Avni Paşa'dan intikam almak olduğunu itiraf etmişti. Haberde yer alan bir bölüm oldukça çarpıcıdır:

“Çerkes Hasan'ın Hüseyin Avni Paşa'dan o kadar nefret etmesinin sebebi pek muhtemeldir ki Paşa'nın saray darbesinin baş aktörü olması ki o darbe, müteveffa Sultan'ın tahttan indirilmesiyle kalmamış aynı zamanda Hasan Bey'in kız kardeşinin ölümüne de sebep olmuş ve Hasan'ı parlak bir başarı ve mesleğinde hızlı bir yükseliş için bel bağladığı saray çıkarlarından mahrum etmişti. Buradaki(İstanbul) hükümet, Hasan Bey'in işlediği suçu, siyasi güdülerle bağlantısız, yarı sarhoş bir manyağın münferit bir eylemi olarak tanımlama eğilimindedir”⁴¹ denilmektedir.

Vakadan dolayı Sultan Murat, Cuma Selamlığına çıkmamıştı. 20 Haziran 1876'da *The Times*, hükümet mensuplarının “Eski Türkiye” diye tanımlanan, Sultan Abdülaziz destekçilerinin hali hazırda mevcut olduğunu düşündükleri için, birtakım önlemler aldıklarından ve selamlık olayının da bunlardan biri olduğundan bahsetmektedir. Muhabir Hüseyin Avni Paşa'nın vefat etmesini, çoğu kişinin telafisi zor büyük bir kayıp olarak gördüğünden bahsederken, bazı kişilere göre ise bir kurtuluş olduğu bilgisini vermektedir. Mithat Paşa'nın ve Sultan Murat'ın bu olaydan sonra tedirgin olduklarını ve akıllarından bu olayın çıkmadığından bahisle, şüpheli birkaç şahsın tutuklandığı bilgisini de aktarmaktadır. Haber, Hükümet organlarının Çerkes Hasan'ın böyle bir işe girişmiş olmasındaki güdünün, Hüseyin Avni Paşa'nın Çerkes Hasan'a bir gün “Çapkın” diye seslenmesi ve buna karşı Çerkes Hasan'ın Paşa'ya kinlenip intikam almak istemesi olarak vermiştir. Bu haberin ilerleyen kısımlarına göre hadise ile ilgili olarak Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa aleyhinde yazan ve konakta ya-

41 *The Times*, Tarabya, 18 Haziran 1876.

şanan olay ile ilgili gerçeğe yakın bilgiler veren *Stamboul* ve *Courier d' Orient* adlı iki gazeteyi de bir aylık süre ile kapatmıştır⁴².

Haberin devamında yer alan bilgilere göre olaydan sonra Sultan Abdülaziz'in birçok yaveri ve bilhassa Çerkezler tutuklanmış ve yine çoğu uzak bölgelere gönderilmişti. Gazete ayrıca, "*Dünya yıllıklarında bakanlık krizlerinde o zamana kadar eşi benzeri görülmemiş bu olayla, kabinede yeni bir Serasker ve yeni bir Hariciye Bakanı atanmasını gerektiren daha önemli bir değişikliğin vuku bulunmadığı*" olduğu şeklinde yorumlarda da bulunuyordu⁴³.

The Times, takip eden günlerde vakanın psikolojik etkilerini irdelemeye başlamıştı. Buna göre bakanlar yaşanan bu olayın etkisinden kısa süre de çıkamayacaklardı. Gazete, Çerkes Hasan'ın sorgusunda kimsenin bir yardımı bulunmadığını söylemesine rağmen, Sultan Abdülaziz'in yüz otuzdan fazla hizmetkâr ve adamının tutuklanmış olduklarına dikkat çekiyordu⁴⁴.

Çerkes Hasan olayının Amerika'da da akisleri olmuştu. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan, *New York Herald* gazetesinin 24 Ocak 1880 tarihli nüshası ilginç bir şekilde geriye dönük olarak 1876 yılının Osmanlı siyasi hayatından kesitler sunmaktadır. Sultan V. Murat ve Sultan Abdülaziz hakkında bir takım ayrıntılar barındıran haberde Çerkes Hasan Vakası da yine ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştı. Yine dikkati çeken bir detay da bu gazetede *İstikbal* gazetesinde olduğu gibi, Mithat Paşa Konağı'na dair bir kroki verilmesidir. Krokide konakta bulunan odaların isimleri ve olay esnasında orada bulunan vekillerin isimleri detaylandırılarak gösterilmişti⁴⁵.

Çerkes Hasan Vakası dönemin Fransız basınında da ilgi uyandırmış, *Le Temps*, *Le Figaro*, *Journal Des Debats* ve *Le Gaulois* gazetelelerinde vaka ile ilgili haberler yayınlanmıştı.

42 *The Times*, Pera, 20 Haziran 1876.

43 *The Times*, Pera, 20 Haziran 1876.

44 *The Times*, Tarabya, 22 Haziran 1876.

45 BOA, HR. SYS, 57/23.Haber ve kroki için bkz. EK 2.

Le Temps gazetesi olayı genel manada anlatarak, ağırlıklı olarak Çerkes Hasan'ın ifadesine yer vermişti. Haberde olayın arkasındaki motivasyon kaynağı, Sultan Aziz'in tahtan indirilmesi ve takip eden olayların intikamı olarak işaret edilmişti. Haber, yaşamlarını kaybeden nazırların cenaze töreni ile ilgili kısa bilgiler vererek sonuçlanıyordu⁴⁶.

Le Figaro gazetesi de olayı geniş bir şekilde ele alan ve yorumlayan haber kaynakları arasındadır. 17 Haziran tarihli nüshasında Çerkes Hasan, Hüseyin Avni Paşa ve Raşid Paşa gibi olay ile alakalı temel kişiler tanıtılmıştı. Daha sonra yer ve saat bilgileri verilerek olayın detayları aktarılmıştı. Ölümler nedeniyle Osmanlı kabinesinde yaşanan değişiklikler duyurulmuş ve yaşanan cinayetlerin Osmanlı ordusunda zaafa neden olabileceğine dair endişeler ifade edilmişti⁴⁷. Takip eden sütündeki haberler Ivan De Woestyne imzasıyla daha edebi bir içerik taşıyordu. Çerkes Hasan'ın idam sahnesi olanca açıklığı ile anlatılmıştı. İpte sallanan Çerkes Hasan'ın fiziki özelliklerinden, idam gömleğine, göğsüne yapıştırılan yaftaya kadar tüm detaylar aktarılmıştı. Çerkes Hasan'ın idam edildiği ip ve asıldığı dut ağacı ile ilgili bilgiler de Fransız okurların ilgisine sunulmuştu⁴⁸.

Journal Des Debats ve *Le Gaulois* gazeteleri bir yandan farklı ajanslardan, bir yandan Osmanlı hükümet kanadından bir yandan da diğer Avrupa gazetelerinden aldıkları bilgilerden yararlanarak vaka ile ilgili bir yargıya varma gayreti içindeydi. *Journal Des Debats* gazetesi olay ilgili ayrıntıları büyük ölçüde vermiş ve Bab-ı Âli'den Paris konsolosluğuna gönderilen resmi açıklamayı sayfalarına taşımıştı. Buna göre trajik bir olay gerçekleşmişti ve bu hadisenin politik bir amacı olmayıp tamamen Çerkes Hasan'ın Bağdat'a görevlendirilmesine karşı gösterdiği bir reaksiyondur. Ancak gazete diğer haber kaynaklarından yararlanarak yaptığı değerlendirmede bunun Sultan Aziz'in tahtan indirilmesinin bir

46 *Le Temps*, no: 5541, 18 Haziran 1876.

47 *Le Figaro*, no:169, 17 Haziran 1876.

48 *Le Figaro*, no: 170, 18 Haziran 1876.

tür intikamı olabileceğine dair bazı sonuçlara da ulaşmıştı⁴⁹. *Le Gaulois* gazetesi de Sadrazam imzalı resmi deklarasyonu yayınladıktan sonra İstanbul kaynaklı tüm telgrafları ardı ardına sıralamıştı. Çerkes Hasan'ın kısaca tanıtılmasının ardından olayın mahiyetine yönelik diğer gazetelerdeki yorumlara benzer yorum ve değerlendirmeler sütunları dolduruyordu. Gazetenin muadillerinden ayrıldığı nokta ise bu elim hadisenin dış politikayı özellikle Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Rusya arasında devam eden Balkan sorunu merkezli diplomatik gündemi nasıl etkileyeceğine dair sorular sormasıydı⁵⁰.

Sonuç

Çerkes Hasan Vakası bu zamana kadar yakın tarih ile ilgili çalışmalarda, bazen iki – üç sayfa, bazen iki – üç cümle ile sınırlı bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Olayın 1876 senesinde yaşanan diğer gelişmelere veya tarihi şahsiyetlere olan etkisini anlayabilmek içinde etraflıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Basın kaynakları bu değerlendirmenin daha sağlıklı yapılabilmesine katkı sağlayıcı niteliktedir. Yerli ve yabancı basında ilgi uyandıran Çerkes Hasan Olayı kamuoyu algısının yönetilmesine yönelik erken örnekler arasında sayılabilir. Sultan Abdülaziz'in ölümü ve Çerkes Hasan hadisesi hakkında ortak bir yorum yapmak gerekirse her iki hadisenin de kamuoyuna aktarılma biçimi şeffaflıktan uzak görünmektedir. Bunlardan Çerkes Hasan Olayında hükümet kaynakları yoğun bir şekilde vakayı depolitize etme ya da kişisel nedenlerle işlenmiş adli bir vaka olarak gösterme eğilimindedirler ve basın kaynaklarını bu manada araçsallaştırmaya çalışmaktadırlar. Eldeki veriler Çerkes Hasan Vakasının, failin Hüseyin Avni Paşa'ya eskiden beri beslediği kişisel kine ek olarak, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine ve ölümüne en basit anlatımla sebep olmasının intikamı olarak görünmektedir. Dolayısıyla vaka açıkça bir yönüyle kişisel, bir yönüyle siyasi iken Osmanlı basınının da algının yönlendirilme gayreti dikkat çekicidir. Oysa görülmektedir ki haberler Osmanlı hükümetinin kontrol alanının dışına çıktığın-

49 *Journal Des Debats*, Paris, 17 Haziran 1876.

50 *Le Gaulois*, 18 Haziran 1876.

da yani yabancı basına ulaştığında vaka net bir şekilde iki yönüyle de değerlendirilmiştir. Çerkes Hasan Olayı devrinin tüm olaylarını derinden etkileyen yönleriyle derinlikli araştırmalarla incelenmesi gereken bir hadisedir. Böyle bir incelemede sorgulanacak hususlara o günlerde Anayasacı hareket taraftarlarının veya Sultan Abdülaziz'in annesinin hadise ile ilgisi dahi eklenebilir.

Kaynaklar

- Ahmet Cevdet Paşa, *Maruzat*, Haz. Yusuf Halçoğlu, İstanbul, 1980.
- Aksun, Ziya Nur, *Darbe Kurbanı Abdulaziz Han*, Haz. Erol Kılınç, İstanbul, 2016.
- Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4, İstanbul, 1994.
- Basiretçi Ali Efendi, İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme, Haz. Nuri Sağlam, İstanbul, 1997.
- BOA, HR. SYS, nr. 57/23.
- BOA, YEE, nr. 20/22-2-1.
- BOA, YEE, nr. 20/22-2-2.
- Cevdet Paşa, *Tezakir*, Haz. CavidBaysun, Ankara, 1991.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1972.
- Hafız Mehmet Bey, *Sultan Abdulaziz*, Haz. Yaşar Koçak, İstanbul, 1995.
- İstikbal, no: 119, 25 Cemaziyelevvel 1293.
- İstikbal, no: 120, 26 Cemaziyelevvel 1293.
- İstikbal, no: 122, 28 Cemaziyelevvel 1293.
- İstikbal, no:121, 27 Cemaziyelevvel 1293.
- JournalDesDebats*, 17 Haziran 1876.
- Le Figaro*, no: 170, 18 Haziran 1876.
- Le Gaulois*, 18 Haziran 1876.
- Le Temps*, no: 5541, 18 Haziran 1876.
- Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikât*, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul, 1983.
- Mehmed Memduh, *Tanzimattan Meşrutiyete I Mirat-ı Şuûnat*, Haz. Ahmet Nezh Galitekin, İstanbul, 1995.
- Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt 6, Ankara, 2011
- Mithad Paşa, *Tabsıra-i İbret*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Cilt 1, İstanbul, 1997
- Öztuna, Yılmaz, *Bir Darbenin Anatomisi*, İstanbul, 2008
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, İstanbul, 1994
- Öztürk, Hasan, "Hikmet-i Hükümet'ten Efkâr-ı Umumiye'ye Geçişte İbrahim Şinasi'nin Liberal Edebiyat Söylemi", *Liberal Düşünce*, Sayı: 12, 1998, s. 137-155.

Serkan Yazıcı-Alperen Demir

Sabah, no:98, 25 Cemaziyelevvel 1293

Süleyman Kani İrtem, *Sultan Abdulaziz ve Bir Seraskerin İhtilali*,
Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2004

Takvim-i Vekâyi, no: 1821, 27 Cemaziyelevvel 1293

The Times, 16 Haziran 1876

The Times, 17 Haziran 1876

The Times, 18 Haziran 1876

The Times, 19 Haziran 1876

The Times, 20 Haziran 1876

The Times, 22 Haziran 1876

Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul, 2012

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Çerkes Hasan Vakası", *Bellekten*, Cilt 9,
Sayı 33, Ankara, 1945.

Ekler

EK 1- İstikbal – 28 Cemazievvel 1293 kroki 2

HR.SYS.00057

EK 2- New York Herald 24 Ocak 1880.